

раины: война образов, сотрудничество регионов. [Електронний ресурс]. / В. Дорофеев. Режим доступу: <http://nl.irtafax.com.ua/2010-02-25-48.html>. 4. Сльозка Є. Дискримінація по-українськи: проблема існує, але її не існує. [Електронний ресурс] / Є. Сльозка. Режим доступу: <http://www.xenodocuments.org.ua/poglyad/1991>. 5. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства. Результати соціологічного дослідження / [Кобзін Д. О., Шейко Р. В., Мартиненко О. А., Белоусов Ю. Л.]. – Харків, 2008. – 43 с. 6. Кримінально-процесуальний кодекс України : за станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2006. – 207 с. – (Бібліотека офіційних видань). 7. Белоусов Ю. Етнічний профайлінг як різновид расової дискримінації. [Електронний ресурс] / Ю.Белоусов. Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1256202516>.

*Вілков В. Ю.
м. Київ, Україна*

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИСУ СЕНСІВ-ЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «НАЦІЯ»

Для будь-якої науки критерієм ступеню її розвиненості є наявність розробленого категоріального апарату, за допомогою якого до системи теоретичного узагальнення зводиться сукупність «наукових фактів та припущень», базових аксіоматичних положень і гіпотез, що забезпечують пізнання та пояснення генезису, сутності та функціональних проявів досліджуваних явищ. До числа таких фундаментальних понять націоналогії та суспільствознавства належить поняття «нація». Його адекватне та активне інструментальне застосування визначало в минулому та визначає нині спрямованість наукового пошуку, дозволяє як ефективно теоретично відобразити етнічну, політичну й культурну історію людства та окремих народів.

У процесі свого генезису поняття «нація», при його різноманітному змістовному наповненні та смислового взаємозв'язку з іншими фундаментальними категоріями суспільно-політичних і гуманітарних наук, утворило систему координат, по відношенню до якої зорієнтована не лише сукупність теорій «націй та націоналізму», але й безліч проектів та моделей національного і національно-державного будівництва, відбувається конкретизація принципів і цінностей демократії.

Фактично, поняттю «нація» історично була надана роль виконувати масштабний комплекс «функціональних обов'язків»: дієво реалізовувати пізнавальну, методологічну, ідеологічну, світоглядно-аксіологічну, раціонально-критичну, ідейно-селективну, нормативну, праксіологічну (конструктивістську), виховну функції; забезпечувати систематизацію наукових уявлень, здійснювати гіпостазування, теоретичне прогнозування та моделювання майбутніх станів життя як окремих етнічних спільнот, так й людства у цілому.

У суспільному житті сенси-значення поняття «нація» суттєво впливають на процеси вибору його суб'єктами власної ідентичності та «шкали цінностей», сприяють або виступають перепорою етнокультурної та політичної солідарності, мобілізації, консолідації та інтеграції індивідів і численних груп у стійкі спільноти, державно-територіальні утворення. Так само як й нерідко визначають ступень і характер легітимності їхньої влади, підтримки або спротиву її політики. Вони також значною мірою впливають на «політичний градус» суспільства, оскільки як чинник, що визначає або коригує стосунки між індивідами та групами, нерідко ментально обумовлюють стан напруження атмосфери в ньому (наприклад, міжетнічної толерантності, недовіри, взаємного несприйняття, автар-

кції, конфронтації тощо). Узагалі, як правильно зазначила українська дослідниця Л.Нагорна, «політичні уподобання людей і відповідно, їхню поведінку формують не лише об'єктивні інтереси, але й суб'єктивні уявлення про норму і відхилення від неї. Поняття й терміни можуть бути знаряддям політичної мобілізації і конструювання конфліктного політичного простору – навіть у тому разі, коли самі політичні актори не ставлять перед собою такої мети. Логіка невіддільності соціальної реальності від її понятійних визначень спрацьовує сама собою» [1]. У цілому ж, ситуацію безпосередньої «термінологічної залежності» суспільного життя та практики політичного конструктивізму яскраво-афористично характеризував Ю.Габермас. «Термінологія, – підкреслив він, – може бути якою завгодно, але тільки не безвинною; вона прищеплює певну точку зору» [2].

Необхідно визнати, що поняття «нація» – насамперед у межах і контекстах взаємозв'язку його сенсів-значень із такими поняттями, як «народ», «державна», «національна держава», «республіка», «політична/громадянська» і «етнокультурна/етнічна спільність» і т.п. – це не просто особлива, нехай і вкрай важлива, категорія наукового пізнання і знання. Як показує багатомісячна світова й українська політична історія, розвиток комплексу соціально-політичних і гуманітарних наук, це поняття виконувало й виконує роль концепту, ідеї і стрижня ідеологем, якими оперували й оперують як основним інструментарієм: у ході створення теорій нації та націоналізму і конкретних «формул національної ідеї», а також програм політичних партій, суспільно-політичних і культурно-просвітницьких організацій і рухів; у процесах визначення та розробки стратегій і проектів «національного буття й розвитку» державними інституціями та відповідними науково-дослідними структурами, які забезпечують їх інтелектуальним ресурсом і продуктом. Так само як нерідко здійснюють за їх допомогою маніпулювання суспільною свідомістю.

У контексті зазначеного підкреслимо, що проблема генезису та змістовного наповнення поняття «нація», особливо в аспекті співвідношення його смислів-значень із близьким в ідейному відношенні поняттям «народ», представляє для сучасного етапу націєтворення та національно-державного будівництва в Україні не лише суто академічний, науковий інтерес, а й є політично, законодавчо та ідеологічно актуальною. А причина цього у тому, що для України періоду її пострадянської незалежності та демократичних перетворень одним із найбільш фундаментальних завдань стало визначення соціально-політичних та етнонаціональних пріоритетів розвитку державності, необхідних для цього ідейних, ціннісних та політико-правових основ загальнонаціональної консолідації суспільства.

У процесі пошуку ідеологеми загальнополітичного і загальногромадянського консенсусу багатьма вченими й політиками гармонізуючої перспективи, яка забезпечувала б демократичну трансформацію ментальності основних груп населення, як з метою подолання негативів тривалого конфліктного стану «умів», так і для реалізації можливостей та стратегії європейської інтеграції, була проголошена ідея – формування «політичної нації». Фактично можна визнати, що в Україні нині відбулася радикальна зміна ідеологічних парадигм та відповідних їм світоглядних установок. Бо якщо в період 80-х-90-х рр. минулого століття панувала етніцистська й культурологічна за її ідеологічною та світоглядною природою ідеологема так званого «національного відродження», то на початку ХХІ століття був заявлений інноваційний суспільно-політичний проект – створення в Україні політичної національної спільноти. Ідеологічна магія такої ідеї національного будівництва виявилася в тому, що вже саме поняття «українська політична нація», на думку ряду відомих учених, «здатне задовольнити загальноукраїнський інтерес». А саме: «творення своєрідного громадянського суспільства»; досягнення «злагоди у спільному всеукраїнському домі»; дієва стимуляція до «толерантності між українським етносом і етнічними меншинами» [3].

Щодо структури комплексу націологічного знання, то треба чітко розуміти, що сенси-значення поняття «нація» здійснюють у ньому основну системоутворюючу функцію, дієво організують у відносно чітку теоретичну конструкцію сукупність уявлень про сутність та детермінанти націогенезу та національно-державного розвитку, їх шляхи, етапи, форми, способи. Вони слугують концептуально обґрунтованим критерієм теоретичної адекватності численних теорій нації і націоналізму, так само, як і практичним стандартом виміру ступеню «повноцінності» або «неповноцінності» розвиненості етнокультурних та політичних спільнот; ідейно-теоретичною базою з'ясування «субстанціональної основи» сучасної держави, а також осмислення гуманітарних вимірів суспільно-політичних та культурних інновацій, які відбувалися й будуть відбуватися у процесах розвитку як окремих країн, так і сучасної світосистеми. Нерідко сенси-значення поняття «нація» виконують й роль політико-ідеологічних та світоглядних «спонукальних мотивів», стають своєрідною «провідною зіркою» у ідентифікаційному просторі, так само як ціннісним орієнтиром у життєдіяльності індивідів, етнокультурних груп, суспільств, у деяких випадках, окремих цивілізаційних утворень.

У той же час, як зазначає, наприклад, Г.В.Касьянов, слово «нація» «іноді має вигляд «понятійного хамелеона», який змінює колір», а «поняття «нація», потягом століть, «все ж таки здебільшого залишалось символом, інтелектуальним знаряддям, суб'єктивним витвором, штучною конструкцією, знаком, абстракцією» [4].

Безсумнівно, з оцінками символічного значення та різноманітного конкретно-історичного функціонального призначення поняття «нація» (включаючи міфологічно-маніпулятивне) можна, до певної міри, погодитися. Адже поняття «нація» набуло особливої суспільно-політичної «ролі» і значення (та й понині зберігає) у всесвітньо-історичному процесі масштабних демократичних перетворень світу та державно-політичних систем. З іншого боку, враховуючи вищезазначені явища і процеси, не слід залишати поза увагою й той факт, що поняття «нація» – як і більшість ключових категорій політичної свідомості та науки, таких, наприклад, як «влада», «демократія», «суверенітет народу», «державна», «республіка», «патріотизм», «націоналізм», тощо – мало й має не тільки виразне (або іноді навіть виключно) «символічне» значення. А представники наукового співтовариства ніколи не задовольняються «символічною» його експлуатацією і прагнуть дати йому більш-менш однозначне, теоретично обґрунтоване визначення. Така мета представляє для суспільствознавства безумовну теоретико-методологічну цінність. Вона приписує науковому підходу – на відміну від ідеологічно забарвленого й упередженого сприйняття та інтерпретацій реалій соціально-політичного світу – дотримання принципу ціннісної незаангажованості, без чого, як відомо, будь-яка істинність наукового знання недосяжна, тоді як розробка відносно загальнозначущого для наукової співтовариства тлумачення/визначення сенсів-значень поняття «нація» власне і здатне забезпечити науковість, суттєву перевагу наукової моделі світу, у порівнянні з його всілякими ідеологічними «картинами».

Оцінюючи різноманітні аспекти практичного впливу сенсів-значень поняття «нація», необхідно пам'ятати те, що в межах сучасної епохи уявлення про націю та її законні права, що знайшли своє чітке концептуальне понятійне відображення в науково-філософському та політико-правовому розумінні нації як головного суб'єкта політичної свободи (здебільшого шляхом державного самовизначення та суверенітету), утворили нову світову реальність та карту світу, де більшість кордонів стали окресленими як національно-державні. Нерідко у таких процесах проведення та легітимації наново проведених кордонів демократичних національних держав «першу скрипку грали» не нормативно-правові чинники, а уявлення про природу нації (особливо культурологічні та ет-

но-натуралістичні), що живили національну самосвідомість, її націоналістичну ідейну та ментальну складові. Зокрема, Ю.Габермас, розкриваючи функціональну сутність впливу сенсів-значення поняття «нація» на сприйняття ідеї «право на національне самовизначення» (що реалізується безпосередньо у формі сучасної держави) при вирішенні проблеми легітимації кордонів республіканського співтовариства, пише: «Справа в тому, що межі й кордони республіки не можуть бути встановлені на нормативній основі. З суто нормативної точки зору неможливо пояснити, як повинен складатися світ людей, що з самого початку об'єднуються, аби сформувати союз вільних і рівних індивідів і регулювати чесним і легітимним чином спільне життя за допомогою позитивного права, – тобто визначити, хто повинен, а хто не повинен належати до цього кола. З нормативної точки зору територіальні і суспільні кордони конституційної держави є випадковими». Проте, на відміну від нормативно-правового підходу «республіканізму», підкреслює філософ, «націоналізм знайшов власну практичну відповідь на питання, яке має залишатися теоретично нерозв'язним». Бо націоналізм, «проектуючи націю як певну уявну сутність або істоту, що вже утворилася, і на відміну від штучного порядку писаного права» представив її «чимось природним, що не потребує виправдань окрім самого вже її наявного існування». «Ось чому, – робить висновок Ю.Габермас, – звернення до нації і її органічного коріння подекуди маскує випадковий характер того, чому випало стати державними кордонами. Націоналізм додає цим кордонам і реальному складу політичного співтовариства ауру уявної сутності та успадкованої легітимності. Нація, що трактується як природне утворення, таким чином, може символічно скріплювати і підсилювати територіальну і соціальну єдність національної держави» [5].

Аналізуючи генезис поняття «нація», необхідно пам'ятати й те, що у минулих та сучасних суспільно-політичних реаліях ті чи інші уявлення щодо сутності національної спільності та спільноти (про народ/націю), віра у незаперечність та абсолютну гуманістичну цивілізаційну справедливість «права на національне самовизначення», що має будь-яке етнічне утворення, були та є джерелом політичної активності, виступали ідейним та емоційним двигуном безлічі різноманітних процесів, шляхів та способів етнополітичних перетворень у світі. Вони політико-ідеологічно, соціально-психологічно та світоглядно (ціннісно-орієнтаційно) живили національно-визвольні та національно-об'єднувальні рухи, стимулювали виникнення та боротьбу різноманітних політичних сил під прапорами іредентизму, сепаратизму, автономії. Нерідко фанатична віра в особливість, «світову місію», «обраність» народу/нації, зрозумілих як вищі етнокультурні типи в розвитку людства, ставали детермінантами та ідеологічним ресурсом масштабної та жорсткої конфронтації, міжетнічних конфліктів, геноциду. Вони сприяли розв'язанню та морально виправдовували війни, ставали джерелом екстремізму та тероризму, були і є «священним емоційним двигуном» безлічі самопожертв («славної смерті») заради нації.

Уявлення про природу та історичне призначення (духовну, політичну, релігійну місію) тієї чи іншої національної спільноти значною мірою коригують або іноді й формують специфіку національного характеру, національної ідентичності та свідомості, їх інтенціональності. Крім того, вони: нерідко стають базовим, структурнотвірним компонентом політичної культури, визначальним чинником спрямованості політичної та гуманітарної діяльності державних інституцій, громадсько-політичних та культурно-просвітницьких об'єднань; здійснюють відчутний вплив на характер процесів розвитку демократій, на «історичну логіку» утворення громадянських суспільств у межах окремих політичних систем, формуючи світоглядні, ментальні та ідейні засади для об'єднання, злагодності/протистояння та активності його членів. До того ж, сенси-значення поняття-ідеї «нація» (за допомогою та безпосередньою ідеологічною та «просвітницькою» ро-

ботою інституцій політичної влади, партій та організацій, ЗМІ, системи виховання та освіти тощо) здійснюють достатній наочний та реальний духовно-світоглядний поділ різноманітних політичних та етнокультурних світів на «свій» та «інші» (у деяких випадках – «чужий», ворожий).

З іншого боку, на думку багатьох дослідників, для сучасної теорії та політико-правової практики є дуже важливим те, що сенси-значення поняття «нація», в їх кореляції зі змістовним наповненням понять «народ», «національність», «національна меншина», «національна політика», «національні інтереси», «національні відносини», «національна автономія» тощо, утворюють нормативно-правові засади діяльності інститутів державної влади, а по суті, «букву та дух» законодавства більшості країн сучасного світу. Внаслідок чого конкретно та безпосередньо проявляються, синтезуючи «тканину її пріоритетів», у спрямованості державної етнонаціональної й, перш за все, правової, соціокультурної та гуманітарної політики, визначенні її суб'єктів, їхніх прав і свобод, у державній підтримці/дискримінації етнонаціональних спільнот, нормативній фіксації спектру можливостей самореалізації та розвитку представників різних етнічних груп населення, у вимогах та стандартах щодо функціонування системи освіти, роботи ЗМІ, судочинства, статусу громадянства тощо.

Список літератури: 1. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі // Політичний менеджмент, 2003, № 2. – С. 14. 2. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. – СПб.: Наука, 2001. – С. 230. 3. Римаренко Ю. І., Шкляр Л. Є., Римаренко С. Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2001. – С. 190. 4. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – С. 38. 5. Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства // Нации и национализм – М.: Практикс, 2002. – С. 372.

*Гарник Л. П.
м. Харків, Україна*

УКРАЇНА ТА БЛИЗЬКИЙ СХІД: ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Регіон Близького Сходу історично привертав до себе увагу провідних світових акторів міжнародного співтовариства перш за все через його стратегічну, безпекову, енергетичну, торгівельно-економічну та гуманітарно-культурну цінності. Традиційно та історично цей регіон був й залишається одним з головних об'єктів уваги вітчизняних дипломатичних кіл та сферою реалізації зовнішніх стратегічних інтересів нашої країни [1, С. 527]. Як зазначає Б. Парахонський, складність поточних політичних процесів у регіоні та доручення до цих подій світової спільноти потребує від України «створення відповідної стратегії своєї поведінки, що уможливить повнішу реалізацію її інтересів», бо «Україна як велика європейська країна, з потужним економічним, політичним, науковим та військово-технічним потенціалом, унікальним географічним розташуванням – між ЄС та Близькосхідним регіоном має розробити науково обґрунтовану концепцію, яка б дала їй змогу використати свої переваги і для поглиблення відносин з ЄС, і для реалізації своїх стратегічних інтересів на Близькому Сході» [2, С. 524]. Протягом останнього десятиріччя близькосхідний вектор вітчизняної зовнішньої політики можна